

Várady Endre

Az újszövetségi Szentírás történeti könyveiben fellelhető vallási-etnikai erővonalak dramaturgiai megközelítése

Ez az előadás 2016. április 2-án hangzott el a Magyarországi Baptista Egyház által ötödik alkalommal megrendezett médianapon, mely idén a Tudás-innováció-közösség címet viselte.

Mindenekelőtt a „vallási-etnikai” kifejezésről kell szólni, amelynek kötőjeles alkalmazása éppen azért indokolt, mert a kettő közötti disztinkció a Kr. u.-i első század tranzitív korszakában gyakorlatilag lehetetlen. A vallási és az etnikai kategória egyrészt a kezdeti szoros átfedések,¹ másrészt a viszonyoknak a Jézus-mozgalom térhódítása nyomán kialakuló összekuszálódása miatt elválaszthatatlan egymástól.

A „dramaturgia” e kontextusban való alkalmazását tekintve elmondható, hogy jelen esetben nem jelent mást, mint az Újszövetség történeti szálára felfűzött események szereplőinek identitása felőli megközelítést. Jellemző a narratív szakaszok drámaként történő értelmezése.² A drámai jelenetek egyes szereplői felől való megközelítés létjogosultsága annak alapján is vélhető, hogy a kortörténeti és társadalomtudományi szakirodalom ezeket az erővonalakat csupán kollektívák-kal határozza meg.³

Elsőként szükséges áttekinteni az első századra, illetőleg annak folyamán kialakult vallási-etnikai osztályozódás folyamatát. Kezdetben két kategória létezett: a választott nép (a Nép) és a többi nép (népek),⁴ akik előbb-utóbb úgy szociológiailag, mint vallásilag kölcsönhatásba léptek egymással. Ezek az interakciók kétirányú elmozduláshoz vezettek. Egyrészt a diaszpóra jelensége, másrészt a prozelitizmus intézménye számottevő. Előbbi nemegyszer mind az etnikai, mind a vallási identitás megingásával vagy felhígulásával járt. Utóbbi pedig a vallási identitást függetleníttette az etnikaitól. Ilyenformán egy harmadik nagy kategória⁵ is megszületett. Ebbe az alaphelyzetbe robbant bele a Jézus-mozgalom, és nőtte ki magát kereszténységé.⁶ Ennek eredményeképpen újabb három kategóriával bővült a paletta, nevezetesen a zsidókeresztények, a diaszpórazsidókból lett, illetve prozelitakeresztények,⁷ vala-

Vallási-etnikai kategóriák a Kr. u.-i I. sz.-ban

mint a pogánykeresztények⁸ halmazával. Mindez a differenciálódás mindazonáltal nem hirtelen és nem zökkenőmentesen történt, hanem fokozatosan és dinamikusán.

Fontos egy műfaji disztinkcióra vonatkozó megjegyzést is tenni, miszerint csak az elsődleges elbeszéléseket tekinti e tanulmány tárgyának, a többszintes narratívákat⁹ nem.

A fent felvázolt halmazok egyes tagjai tekintetében a következő szelekciós szempontok érvényesültek. Csak emberi entitások kerültek vizsgálatra, szemben a vonatkozó szakaszokban előforduló szellemi lényekkel, például angyalokkal. Ezzel egy paradox helyzet áll elő, hiszen a vizsgált történeti könyvek nagy részének főszereplője, Jézus Krisztus spektrumon kívülre kerül, ezzel a mellékszereplők hatalmas körére „korlátozva” az elemzést. Jóllehet Jézus valós történelmi személy volt, ugyanakkor egyúttal isteni, tehát rendkívüli lény is, ennélfogva a megnyilatkozásai tökéletességük és előítélet-mentességük miatt vizsgálatunk szempontjából irrelevánsak.

A következő lépés kiindulópontja az a megállapítás, miszerint az Újszövetség történeti könyveinek emberi szereplői két nagy kategóriába sorolhatók: egyrészt a gyűjtőnéven említettek, tudniillik valamely csoportba tartozók, másrészt a beazonosítható személyek körébe. Ez utóbbi esetben az illető neve vagy konkrét helyzetben történő megnyilvánulása, illetve egy jól meghatározható, hozzá köthető esemény nyújt segítséget.

Egyes beazonosítható individuumokat tekintve pedig két paraméterpár, valamint azok kombinációja alkotja azt a dramaturgiai hálót, amelynek felvázolását tűztük ki célul. Egyrészt a megnevezettség, illetve anonimitás, másrészt az aktivitás, illetve passzivitás pólusairól van szó. Aktív szereplőnek tekintett az, aki mond vagy cselekszik valamit, bármiféle interakciót kezdeményez vagy ilyenbe belekeveredik, egyszóval jelen van az elbeszélés színén, és a történet alakulásához hozzájárul. Ezzel szemben passzív szereplő az, akiről említést tesznek ugyan, de személyesen nem bukkan föl a színen, következésképp nem viszi előre a történéseket. Ilyenképpen négy kategória körvonalazódik: megnevezett, de passzív;¹⁰ megnevezett és aktív;¹¹ névtelen, de aktív;¹² névtelen és passzív.¹³

A fent felvázolt kritériumokat figyelembe véve összesen 181 személyt sikerült beazonosítanunk a vonatkozó szentírási szakaszban.

Az abszolút számok mellett beszédes az arányokra mutató összesítés is, különösen az első két kategóriapár szimultán áttekintése, amiből jól látható, hogy nagyságrendileg azonos az aktívák (69%), illetve a megnevezettek (66%) aránya, csakúgy, mint a passzív (31%), illetve az anonim (34%) szereplők aránya.

A párhuzamos vizsgálati módszert követően sokkal célravezetőbb e két, szóban forgó kategóriapár metszetét elemezni – abszolút számokban, illetve százalékos megoszlás szerint is. Ez rámutat, hogy hetvenhét (43%) névvel bíró, aktívan megnyilvánuló, negyvenkettő (23%) névvel bíró, ámde passzív, negyvenhét (26%) anonim, viszont aktív, és tizenöt (8%) névtelen és passzív személy viszi előre a dráma cselekményét.

A megnevezettség, illetve az aktivitás között különösebb összefüggés vagy arányosság nem áll fenn. Két megfigyelést azonban tehetünk. Egyrészt, az ellentétes „előjeltű” jellemzők metszeteinek összege megközelítőleg egyenlő az azonos „előjeltű” jellemzők metszeteinek összegével (ti. aktív-névtelen + passzív-megnevezett = aktív-megnevezett + passzív-névtelen). Másrészt, ezen belül a passzív-megnevezettek, illetve az aktív névtelenek aránya csaknem azonos. Ez – megint csak az előző párhuzam fényében – arra utal, hogy az aktivitás tényezője dominánsabb, mint a megnevezettség, mivel a kettő metszetében kiegyenlítődik az egymástól független vizsgálatokban mutatkozó aránytalanság.

Az aktivitás kérdése elsődlegesebb szempontnak tekintendő, mint a megnevezettségé, ugyanis az viszi érdemben előre a cselekményt, szemben a név – bármily pontos – pusztán említésével. Sőt, sok esetben egy személyt a cselekedete sokkal inkább meghatároz és könnyebben beazonosíthatóvá tesz, mint a neve, hiszen a név nem törvényszerűen árulkodik jellemről és viszonyulásról, míg a cselekedet egyértelműen igen.

Nyilvánvaló, hogy a beazonosítható szereplőknek csaknem a fele palesztinai zsidó, s közel negyede pogány. A különböző háttérű keresztények csak együttvéve múlják fölül

számban az utóbbi kategóriát, de még így sem közelítik meg az előbbieket körét.

A hat nevezett kategória, mint az már korábban kifejtésre került, voltaképpen három kategóriának az itt demarkációs vonalként szolgáló kereszténység általi kettéosztásából jött létre. A rögzített történelmi időszakban tehát az összes szereplőnek csak alig több mint negyede Krisztus-követő, szemben a közömbösök vagy éppen Krisztus-üldözők közel háromnegyednyi tömegével.

A drámai színeken való részvételi arányukkal azonos mértékű aktivitást mutatnak a pogányok, a zsidókeresztények és a diaszpórazsidókból lett keresztények. A pogánykeresztények létszámukhoz képest jóval mérsékeltebben aktív szereplők. A palesztinai zsidók viszont éppen ellenkezőleg, fajlagosan – a létszámarányukat is meghaladó módon – a legaktívabbak.

Szerény következtetés gyanánt azt fogalmazhatjuk meg, hogy a megörökített dráma megtörténtének idején még nyilvánvalóan judaista dominancia volt jellemző, míg a dráma végső irodalmi formába öntésének időszakában pedig már – az újszövetségi Szentírás egyéb irataiból is igazolható módon – a kereszténység dinamikája következtében a pogányság irányába mozdul el a hangsúly, de ez a változás mégsem érzékelhető a dráma írásban rögzített verziójában. Érdekes, hogy bizonyos történelmi aktualitások nyomot hagytak a leírás folyamán, miközben a vallási-etnikai paraméterek változása nem lett hatással a történetírásra. Némi szerkesztési szándékoltságot feltételezhetünk ennek hátterében, amely valamilyen megfontolásból ügyelt arra, hogy a kereszténység judaista alapjai ne erodálódjanak.

Jegyzetek

1. Az Ószövetség idején – ami önmagában is egy retrospektív terminus – a két kategória legnagyobbbrészt fedte egymást a választott nép esetében.
2. Vö. Bolyki János: „*Igaz tanúvallomás*”. Kommentár János evangéliumához (Budapest: Osiris, 2001), /Kommentárok a Szentíráshoz/; Dér Katalin – Jorsits Attila: *Beavatás. Márk evangéliuma* (Budapest: Kairosz, 2011).
3. Például a zsidók, a prozeliták, a keresztények.
4. Jól tükrözi ezt az Újszövetség görög szóhasználata: ἔθνος, illetve ἔθνη. Újszövetségi példák: Saul, Gamáliel; illetőleg Klaudiusz, Demeter.
5. Például Cirénei Simon tipikusan diaszpórazsidó volt.
6. Önmagában is kérdés, hogy a „kereszténység” mikortól érvényes kategória. Több helyen kényszerűen némileg visszamenőleges értelemben használjuk.
7. Például Apollós, illetve az első hét (görög) diakónus.
8. Például Lukács, Kornéliusz.
9. Ilyenek például a példázatok, ahol a szintek elkülönülnek egymástól, és a valós idejű történés – ti. az elsődleges dráma – megszakad.
10. Például Heródes Fülöp, a joppéi Simon tímár, Blásztusz, I. Heródes Agrippa kamarása.
11. A legtöbb példát ide lehet sorolni. Például Péter, Pál.
12. Például a kánaáni asszony, a százados Krisztus keresztjénél, a bétsaidai vak.
13. Például a kánaáni asszony lánya, a római százados szolgálója/fia.